

УДК 343.137(477)

Давид Володимирович СИМОНОВИЧ,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0285-4005>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Відповідно до ст. 93 КК України до осіб, які вчинили в стані неосудності суспільно небезпечні діяння, у стані обмеженої осудності злочини або які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання, суд може застосувати примусові заходи медичного характеру. Ураховуючи що особа, яка страждає на психічну хворобу, не є суб'єктом кримінального правопорушення, не спроможна захищати особисті права, кримінальним процесуальним законодавством передбачена особлива процесуальна форма провадження в цій категорії (гл. 39 КПК України). Тобто, примусові заходи медичного характеру, що застосовуються у сфері кримінального судочинства, становлять собою комплексний кримінальний і кримінальний процесуальний інститут, вивчення якого може бути ефективним на межі наук.

Відповідно до ч. 2 ст. 503 КПК України, якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України. Тобто, юридичним фактом зміни порядку досудового розслідування є встановлення певних підстав. Вбачаємо, що законодавець має на увазі підстави, визначені в ч. 1 ст. 503 КПК України, а саме: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до винесення вироку. Зрозуміло, що встановлення даних підстав здійснюється в результаті проведення психіатричної експертизи. Отже, слідчий, прокурор спочатку залучають експерта для проведення психіатричної експертизи, і після її проведення, за наявності встановлення обставин про те, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування. У випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 ст. 332 КПК України доручити проведення психіатричної експертизи має право суд (питання про застосування примусових заходів медичного характеру під час судового розгляду в загальному порядку, тобто в разі виникнення в обвинуваченого психічної хвороби після передання обвинувального акта до суду та під час судового слідства буде розглянуто нижче).

Після відкриття кримінального провадження в слідчого, прокурора можуть виникнути сумніви щодо осудності особи. Тому необхідно в найкоротші терміни вирішити сумнів щодо психічного стану особи, оскільки це, перш за все, пов'язано із забезпеченням права на захист такої особи. Крім того, це позначається на правах і свободах цього учасника провадження, можливості застосування до нього запобіжного заходу, та й взагалі на порядку здійснення кримінального провадження.

З метою вирішення сумнівів щодо психічного стану особи в науковій літературі пропонується закріпити в законі можливість проведення психіатричної експертизи до початку кримінального провадження в порядку невідкладних слідчих дій. Водночас окремі науковці пропонують проводити не експертизу, а судово-психіатричний огляд. Слід підтримати ту групу процесуалістів, які, не заперечуючи можливості в процесі перевірки заяв і повідомлень використовувати знання в різних галузях знань, виступають проти проведення експертизи на цьому етапі.

У слідчого, прокурора можуть виникати сумніви в осудності особи ще до отримання висновку психіатричної експертизи. Тому ці два моменти відрізняється за часом. У зв'язку з цим вважаємо, що досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо примусових заходів медичного характеру можна умовно поділити на три етапи: 1) з моменту внесення відомостей до ЄРДР до появи в слідчого, прокурора сумнівів щодо осудності особи, оскільки з цього періоду в кримінальному провадженні забезпечується обов'язкова участь захисника; 2) з моменту виникнення сумнівів щодо осудності особи до встановлення на підставі висновку психіатричної експертизи підстав для здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України; 3) з моменту встановлення підстав, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України до завершення досудового розслідування (у формі закриття кримінального провадження або складення клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру).

На першому етапі досудове розслідування здійснюється слідчим згідно з загальними правилами КПК України. На другому етапі порядок досудового розслідування ще не змінюється, але особі, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, повинна бути забезпечена участь захисника. З моменту встановлення підстав, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України, тобто на третьому етапі, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України.

У практичній діяльності можуть виникнути питання, яким матеріалами повинні бути підтверджені сумніви слідчого, прокурора щодо осудності особи і чи потрібне дане підтвердження. Виходячи з вимог п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК України про обов'язкову участь захисника, вважаємо, що таке підтвердження є необхідним. Підставами для сумнівів слідчого, прокурора щодо осудності особи є наявність медичного документу (ще не висновку експерта) або поведінка особи під час здійснення кримінального провадження. Факт психічного розладу можна встановити шляхом отримання офіційних відомостей з медичних установ. Так, медичними документами, що можуть свідчити про наявність в особі розладу психічної діяльності або психічного захворювання, є: медична карта стаціонарного хворого; медична карта амбулаторного хворого; виписка з медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого, у тому числі про перебування під диспансерним наглядом у лікаря-психіатра; консультативний висновок спеціаліста; контрольна карта диспансерного нагляду за хворим на розлади психіки та особою, яка має розлади психіки внаслідок вживання психоактивних речовин; статистична карта хворого, який вибув із психіатричного (наркологічного) диспансеру; акт психіатричного огляду особи, яка перебувала на примусовому лікуванні; акт амбулаторної, стаціонарної судово-психіатричної експертизи; медична довідка про проходження обов'язкових попереднього та періодичного психіатричних оглядів. Зрозуміти, що поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною, можна в разі, якщо в особи спостерігається затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо. Дану інформацію можна отримати як при безпосередньому спілкуванні з особою, щодо якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, так і під час допиту його близьких родичів чи членів сім'ї. Під час досудового розслідування можуть бути корисними відомості про типові ознаки психічних вад, дослідження яких більш детально подається в науковій літературі.

Підставами для зміни досудового розслідування із загального порядку здійснення на порядок, передбачений у гл. 39 КПК України відбувається за наявності підстав, передбачених у ч. 1 ст. 503 КПК України. Так, у ст. 503 КПК України визначено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється щодо двох категорій осіб: 1) особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, у стані неосудності; 2) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до винесення вироку. Таке визначення дещо відрізняється від положень КК України, де в ст. 93 вказано, що примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до трьох категорій осіб: 1) які вчинили в стані неосудності суспільно небезпечні діяння; 2) які вчинили в стані обмеженої осудності злочини; 3) які вчинили

злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання. Тобто, питання постає щодо особливостей здійснення досудового розслідування та застосування примусових заходів виховного характеру до обмежено осудної особи.

Окремо зазначимо, що в ст. 508 КПК України не встановлено строк, на який можна застосовувати запобіжні заходи. Разом з тим запобіжний захід у вигляді поміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, суттєво обмежує особу в її правах. З урахуванням того що даний вид запобіжного заходу фактично прирівнюється до тримання під вартою як найбільш суворого запобіжного заходу, на нашу думку, у законі необхідно встановити строк його застосування. Тому, пропонуємо статтю 508 КПК України доповнити частиною 4 такого змісту: «4. Поміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, застосовується в межах строків, встановлених ст. 197 цього Кодексу».

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру має ще одну важливу особливість – порядок завершення досудового розслідування. Досудове розслідування завершується закриттям такого кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 511 КПК України). Постанову про закриття кримінального провадження вносить прокурор з підстав, передбачених п. 1–6 ч. 1 ст. 284 КПК України. Ця постанова надсилається до місцевих органів охорони здоров'я. Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складає слідчий, після чого воно затверджується прокурором. Вказане клопотання повинно відповідати вимогам, що висуваються до обвинувального акту.

Варто звернути увагу й на те, що питання про необхідність застосування примусових заходів медичного характеру може виникнути під час судового розгляду в загальному порядку, тобто в разі виникнення в обвинуваченого психічної хвороби після передання обвинувального акта до суду та під час судового слідства. У разі виникнення підстав, передбачених ч. 2 ст. 509 КПК України, суд має право своєю ухвалою доручити проведення психіатричної експертизи експертній установі або експертам (п. 2 ч. 2 ст. 332 КПК України). Крім того, як визначено в ст. 362 КПК України, якщо під час судового розгляду будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, суд виносить ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України.

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, що спрямована на ускладнення процедури досудового розслідування та судового провадження з метою створення системи додаткових гарантій прав і законних інтересів особи, яка внаслідок психічних вад не може належним чином реалізувати свої права.

Одержано 14.10.2018

УДК 343.98

Тарас Миколайович СКОРИК,

курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ

Однією з проблем криміналістичної тактики є прийняття тактичних рішень як важливого елемента реалізації планування організації розслідування. Найменування «тактичне рішення» виникає з синтезу розумових завдань, що визначаються динамічністю, обґрунтованістю, своєчасністю здійснюваних дій.